

Pozyskiwanie środków unijnych dla przedsiębiorstw sektora turystycznego

Julia Wojciechowska-Solis¹

Wstęp

Powszechnie przyjmuje się, że pojęcie „potencjał turystyczny” obejmuje elementy środowiska przyrodniczego i społeczno-gospodarczego, jak również zachowania człowieka, które mogą stać się bodźcem do rozwoju turystyki.

Z właściwym kierunkiem rozwoju turystyki ściśle związane jest przygotowanie wykwalifikowanej kadry, dlatego tak istotną rolę odgrywa kształcenie przyszłych pracowników turystyki oraz podnoszenie kwalifikacji zatrudnionego już personelu [Sławska 2010: 259].

Działalność turystyczna spełnia istotną rolę uzupełniającą w stosunku do pozostałych sektorów gospodarki. Po pierwsze, promuje kraj jako atrakcyjne miejsce inwestycji, po drugie, jest źródłem przychodów dla usługodawców, a co za tym idzie, zwiększa dochody państwa, po trzecie, jest rynkiem pracy lub obszarem aktywizacji dla własnej działalności gospodarczej. Biorąc pod uwagę ostatnią ze wskazanych ról, należy zwrócić uwagę na podstawowe warunki, jakie stawia państwo temu rodzajowi działalności gospodarczej.

Nie ulega wątpliwości, że działalność turystyczna spełnia warunki do kwalifikowania jej jako klasycznej działalności gospodarczej [Dziennik Ustaw... 2007, poz. 1095].

Pozyskanie środków unijnych dla rozwoju danego sektora gospodarki jest konieczne. Zwłaszcza w regionach wschodnich, które wymagają ciągłych wpływów finansowych na poprawę infrastruktury, ale i na wzbogacenie swojej oferty zachęcającej do odwiedzania nie tylko turystów krajowych, ale i zagranicznych.

Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego oraz Europejski Fundusz Społeczny wraz z Funduszem Spójności, będące instrumentami polityki spójności realizowanej przez Unię Europejską, mają za zadanie wspierać restrukturyzację i modernizację gospodarek państw członkowskich. Zgodnie z przyjętymi założeniami wzrost konkurencyjności gospodarki Europy ma zostać osiągnięty poprzez położenie większego nacisku na wiedzę, innowacje i lepsze wykorzystanie kapitału ludzkiego [Paluch 2007: 45].

¹ Dr Julia Wojciechowska-Solis, Katedra Turystyki i Rekreacji, Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie

Wpływ środków unijnych na konkurencyjność i rozwój sektora turystycznego

Turystyka jest jednym z najbardziej rozwojowych sektorów gospodarki przyczyniającym się do zwiększania liczby miejsc pracy i wpływającym w znaczący sposób na sytuację społeczną i ekonomiczną poszczególnych regionów. Unijne fundusze, zwane funduszami strukturalnymi, które przeznaczone zostały na wsparcie turystyki w latach 2007–2013 [Szymańska 2006: 32–41], stwarzają szansę rozwoju regionów poprzez możliwość realizacji wielu inicjatyw i przedsięwzięć, których wdrożenie z pewnością poprawi i wzmocni ich konkurencyjność.

Konkurencyjność jako pojęcie jest powszechnie używane do określenia relacji cech przedsiębiorstwa do cech jego konkurentów wynikających z wielu wewnętrznych zasobów i umiejętności radzenia sobie z uwarunkowaniami zewnętrznymi. Konkurencyjność organizacji wyraża jednocześnie zdolność przedsiębiorstwa do efektywnego wykorzystania zasobów w procesach tworzenia wartości, przede wszystkim dla klientów.

Konkurencyjność to także kluczowe umiejętności [Encyklopedia powszechna... 2006: 409] przedsiębiorstwa na rynku. Wyróżnia się podział konkurencyjności na konkurencyjność operacyjną, która oznacza konkretne operacyjne umiejętności, istotne z punktu widzenia funkcjonowania na rynku, oraz konkurencyjność systemową, obejmującą zapewnienie i podnoszenie wartości oraz innowacyjność [Bowman, Faulkner 1996: 35].

Inwestycje w turystykę korzystnie zmieniają obraz miast, poprawiają ich komfort i estetykę, co spowoduje wzrost ruchu turystycznego oraz wzmożone zainteresowanie inwestorów i przyczyni się do rozwoju małej przedsiębiorczości oraz stabilizacji na rynku pracy. Wszystko to wpłynie na rozwój regionów [Fundusze europejskie... (http)].

W obecnym okresie programowania, obejmującym lata 2007–2013, przyjęto sześć programów operacyjnych o zasięgu ogólnokrajowym: Infrastruktura i Środowisko, Kapitał Ludzki, Innowacyjna Gospodarka, Rozwój Polski Wschodniej, Europejska Współpraca Terytorialna, Pomoc Techniczna oraz szesnaście regionalnych programów operacyjnych. Największe wsparcie dla turystyki oferują regionalne programy operacyjne, program Innowacyjna Gospodarka oraz program Rozwój Polski Wschodniej. Wsparciem objęte są projekty infrastrukturalne, tzw. twarde, koncentrujące się głównie na inwestycjach w infrastrukturę turystyczną. W ramach programu Rozwój Polski Wschodniej mogą być współfinansowane projekty promujące pięć województw: lubelskie, podkarpackie, podlaskie, świętokrzyskie i warmińsko-mazurskie. Wspierane są projekty z zakresu budowy i modernizacji infrastruktury umożliwiającej między innymi organizację targów, wystaw, kongresów i konferencji o znaczeniu ponadregionalnym i międzynarodowym. Z programu Kapitał Ludzki finansowane są projekty tzw. miękkie, dotyczące rozwoju zasobów ludzkich, podnoszące kwalifikacje, między innymi osób z branży turystycznej, hotelarskiej, gastronomicznej.

Programy finansowane ze środków unijnych mające wpływ na rozwój sektora turystycznego w regionach Polski Wschodniej

Rozwój kapitału ludzkiego wspierany jest przede wszystkim przez program operacyjny Kapitał Ludzki, którego zasadniczym celem jest umożliwienie pełnego wykorzystania potencjału zasobów ludzkich poprzez wzrost zatrudnienia i potencjału adaptacyjnego przedsiębiorstw i ich pracowników, podniesienie poziomu wykształcenia społeczeństwa, zmniejszenie obszarów wykluczenia społecznego, a także wsparcie tworzenia struktur administracyjnych państwa [Ministerstwo Rozwoju Regionalnego... 2007: 89]. Założono, że w ramach programu operacyjnego Kapitał Ludzki wsparciem objęte zostaną takie obszary, jak: zatrudnienie, edukacja, integracja społeczna, rozwój potencjału adaptacyjnego pracowników i przedsiębiorstw, a także zagadnienia związane z rozwojem zasobów ludzkich na terenach wiejskich, budowa sprawnej i partnerskiej administracji publicznej wszystkich szczebli oraz promocja zdrowia. Działania wspierające rozwój zasobów ludzkich powinny się koncentrować wokół następujących zagadnień: bardziej efektywne wykorzystanie zasobów pracy, zwiększenie elastyczności rynku pracy i adaptacyjności pracowników, zwiększenie poziomu spójności społecznej, budowa społeczeństwa opartego na wiedzy poprzez rozwój wykształcenia i kwalifikacji, poprawa efektywności zarządzania w administracji publicznej oraz jakości świadczonych usług publicznych, rozwój opieki zdrowotnej jako czynnik determinujący jakość zasobów pracy oraz zapewnienie spójności stopnia rozwoju zasobów ludzkich w wymiarze przestrzennym.

Wschodnia część kraju wspierana jest specjalnie wyodrębnionym w tym celu programem operacyjnym Rozwoju Polski Wschodniej, którego celem jest zahamowanie tendencji stagnacyjnych, decydujących o marginalizacji i peryferyjności, oraz pobudzenie w tych województwach wzrostu gospodarczego. Program ten pomyślany jest jako dodatkowy element wsparcia z funduszy strukturalnych wzmacniający jednocześnie działanie innych programów na obszarze Polski Wschodniej przez realizację wyodrębnionych działań stymulujących rozwój ekonomiczny i społeczny. Działania podejmowane w ramach programu operacyjnego Rozwój Polski Wschodniej projektowane są w związku z tym jako komplementarne wobec działań planowanych na rzecz województw Polski Wschodniej w ramach programów operacyjnych: Innowacyjna Gospodarka, Infrastruktura i Środowisko, Kapitał Ludzki, Europejska Współpraca Terytorialna, Europejski Instrument Sąsiedztwa i Partnerstwa, a także regionalnych programów operacyjnych województw: lubelskiego, podkarpackiego, podlaskiego, świętokrzyskiego i warmińsko-mazurskiego. Program operacyjny Rozwoju Polski Wschodniej, jako dodatkowy instrument wsparcia obszaru Polski Wschodniej, został ukierunkowany przede wszystkim na rozwój infrastruktury transportowej, infrastruktury wspierającej funkcje metropolitalne miast oraz infrastruktury na rzecz rozwoju gospodarki opartej na wiedzy.

Aspekt praktyczny pozyskiwania środków unijnych

Aby być skutecznym w pozyskiwaniu środków unijnych, należy przede wszystkim znać programy i monitorować wszelkie zmiany. Osoby zainteresowane taką sferą

działalności powinny nabierać niezbędnego doświadczenia poprzez systematyczny i regularny udział w szkoleniach oraz przygotowywać projekty, nawet jeżeli na początku wnioski o pozyskiwanie środków unijnych nie zawsze będą skuteczne. Opracowywanie projektów unijnych wiąże się z koniecznością znajomości podstawowej terminologii stosowanej w dokumentach programowych. Jednymi z kluczowych dokumentów programowych są wspomniane już programy operacyjne. Program można określić jako strumień projektów mających doprowadzić do założonych celów niezdefiniowanych w czasie i przestrzeni w chwili jego opracowywania.

Program operacyjny ma za zadanie przekształcenie ogólnej strategii rozwoju państwa i regionu w priorytety, działania oraz plan finansowy. Określają one warunki dla finansowania konkretnych projektów spełniających odpowiednie kryteria. Oznacza to, że program operacyjny musi być skoncentrowany na kilku wybranych elementach strategii rozwoju stanowiących główne osie koncentracji szans i problemów rozwoju społeczno-gospodarczego. Ze względu na dość ogólny charakter poszczególnych programów dla każdego z nich powstał dodatkowo dokument rozwijający jego zapisy, zwany szczegółowym opisem priorytetów, który określa dokładnie zasady i reguły realizacji programu operacyjnego pod kątem jego priorytetów oraz poszczególnych działań i poddziałań, ponadto zawiera szczegółowe informacje na temat kryteriów kwalifikowania wniosków o dotację w ramach danego programu.

Projekt jest to natomiast sekwencja powiązanych ze sobą działań, które przebiegają w określonym czasie oraz są ukierunkowane na osiągnięcie precyzyjnie zdefiniowanego celu. Projekt posiada pięć zasadniczych cech: ma jasno określony cel, jest realizowany poprzez spójne działania, ma początek i koniec, posiada budżet oraz określone zasoby.

Z kolei wniosek to formularz wypełniany na podstawie danych pochodzących z projektu, jest formą przedstawienia projektu do realizacji. Stanowi ofertę instytucji dla wybranego źródła finansowania.

Pisanie wniosków wymaga zatem znajomości: struktury instytucjonalnej wdrażania danego programu operacyjnego, odpowiednich procedur aplikacyjnych, zasad wypełniania wniosków i przygotowania załączników, a także technik przedstawienia projektu w formie aplikacji.

Przygotowanie projektu obejmuje całokształt działań, które należy podjąć przed wypełnieniem wniosku o dofinansowanie realizacji projektu. Zatem jakość wniosku prawie w całości zależy od jakości wypracowanej propozycji projektowej.

Pierwszym krokiem w celu przygotowania projektu jest sporządzenie tak zwanej fiszki projektowej, czyli krótkiego dokumentu zawierającego podstawowe, logiczne uporządkowane informacje o projekcie. W każdym przypadku należy zapoznać się z konkretnymi i szczegółowymi wymogami programu opisanymi w dokumentach programowych.

Przygotowanie projektu składa się z etapu identyfikacji oraz etapu formułowania. Etap identyfikacji obejmuje analizę interesariuszy projektu, czyli wyszczególnienie kogo projekt będzie dotyczył, analizę problemów, tzw. „drzewo problemów”, analizę celów, tak zwane „drzewo celów”, oraz analizę i wybór strategii. W fazie identyfikacji pomysły projektów są weryfikowane i podlegają kolejnym opracowaniom. Od wła-

ściwego zdefiniowania problemu dotyczącego grupy docelowej [Ministerstwo Gospodarki i Pracy... 2004: 11–12] zależy trafne określenie celów projektu. Problem – jako istniejącą niekorzystną sytuację – należy przedstawić w sposób konkretny i oparty na faktach. Analiza problemu polega na określeniu tak zwanego problemu pierwotnego, a następnie definiowaniu problemów stanowiących przyczynę bądź skutek problemu pierwotnego. Jest to pierwszy etap projektowania, w wyniku którego otrzymany zostanie rezultat analizy realnie istniejącej sytuacji problemowej. W następstwie zastosowania tej metody wypracowane zostaje „drzewo problemów” – kompleksowy diagram pokazujący logiczne związki przyczynowo-skutkowe pomiędzy sytuacjami postrzeganymi jako negatywne w danym obszarze planowania oraz wskazujący problem główny.

Analizy celów dokonuje się poprzez przeformułowanie wcześniej określonych problemów w cele, które należy rozumieć jako przyszłe pożądane sytuacje, realne do osiągnięcia w czasie przeznaczonym na realizację projektu. „Drzewo celów” obrazuje zależności pomiędzy celem i środkiem do jego osiągnięcia.

Podczas wypełniania wniosku rozróżnia się poszczególne poziomy celów, które należy precyzyjnie określić we wniosku o dofinansowanie realizacji projektu. Po pierwsze – cel strategiczny, nadrzędny, główny dla określenia celu zapisanego na najwyższym poziomie. Jest określony w programie operacyjnym, w ramach którego projekt może być dofinansowany i w opisie konkursu. Po drugie – cel cząstkowy, natychmiastowy, krótkookresowy, szczegółowy, który odnosi się do opisu celów na niższych poziomach. Dotyczy bezpośrednich celów działań określonych przez wnioskodawcę w projekcie. Cel projektu powinien być konkretny i prosty, wyrażony ilościowo, wymierny jakościowo, możliwy do osiągnięcia i określony we wskazanych ramach czasowych.

Analiza problemów i celów stanowi materiał do uzasadnienia projektu i zdefiniowania oczekiwanych rezultatów oraz jest podstawą do wypracowania matrycy logicznej projektu.

Drugim krokiem przygotowania projektu jest etap formułowania koncentrujący się na tworzeniu struktury logicznej określanej jako „matryca logiczna projektu”, harmonogramu działań oraz budżetu projektu. Jest to proces, podczas którego koncepcje projektów są rozwijane i szczegółowo opracowywane. Matryca logiczna projektu – to jedna z metod planowania oraz oceny projektów, której podstawową zasadą jest uporządkowanie elementów opisujących projekt w sekwencji logicznych, następujących po sobie kroków. Matryca ta jednocześnie odzwierciedla związek przyczynowo-skutkowy pomiędzy nimi, służy nie tylko do syntetycznego przedstawienia projektu, ale również sama w sobie jest narzędziem podnoszenia jego jakości. Wypełniając matrycę, przyszli beneficjenci zobligowani są do powtórnej analizy swojego pomysłu i do zaplanowania działań w taki sposób, aby związek przyczynowo-skutkowy między działaniami a ich efektami wykazywał pełną spójność. Matryca logiczna projektu jest nie tylko dokumentem planistycznym, lecz także bardzo przydatnym instrumentem w zarządzaniu projektem podczas jego wdrażania. Pomocne przy jej przygotowywaniu jest przeprowadzenie analizy SWOT, opisującej mocne i słabe strony, szanse i zagrożenia planowanego przedsięwzięcia [Grucza 2007: 90–105].

Przygotowując projekt, należy pamiętać, aby realizował on cele ogłoszone przez organizatora konkursu, odpowiadał na zidentyfikowane potrzeby i wskazywał ściśle określoną grupę odbiorców – grupę docelową. Ponadto projekt musi precyzyjnie wyznaczać rodzaje zadań, ich harmonogram, a reguły zarządzania muszą być klarowne i przejrzyste. Warto pamiętać, że każdy projekt finansowany z Europejskiego Funduszu Społecznego jest oceniany pod względem zgodności z celami horyzontalnymi. Oznacza to konieczność wykazania w treści opisu projektu spełniania kryterium przestrzegania zasad: równości szans społeczeństwa informacyjnego [*Europejski Fundusz Społeczny...* (<http>)], rozwoju lokalnego i zrównoważonego rozwoju.

Dobrze przygotowany projekt charakteryzuje się przede wszystkim przejrzystym planem działania, realnym harmonogramem realizacji i budżetem. Harmonogram realizacji projektu sprowadza się do określenia sekwencji i zależności między zadaniami oraz oszacowania czasu trwania zadań i ich poszczególnych etapów. Harmonogram projektu to metoda przedstawienia działań podejmowanych w jego ramach wraz z ich podziałem na zadania i czynności pozwalająca na zidentyfikowanie ich logicznej kolejności. Jednym ze sposobów budowy harmonogramów projektu jest tworzenie ich w formie wykresów Gantta [Ministerstwo Rozwoju Regionalnego... 2006: 45–50].

Budżet projektu obejmuje wszystkie wydatki wynikające z poszczególnych działań określonych w harmonogramie realizacji projektu [Pawlak 2006: 47–50]. Jest to bowiem budżet zadaniowy. Wydatki muszą być wyliczone rzetelnie na bazie rzeczywistych kosztów, nie jest też możliwe aplikowanie o zwiększenie przyznanych kwot w trakcie realizacji projektu, a ponadto wydatki są jednym z elementów jego oceny.

Co do zasady, wszystkie wydatki w ramach programu operacyjnego Kapitał Ludzki są kwalifikowane o ile: są niezbędne dla realizacji projektu, a więc mają bezpośredni związek z celami projektu, są efektywne, czyli spełniają wymogi efektywnego zarządzania finansami, zostały faktycznie poniesione, są prawidłowo udokumentowane, zostały przewidziane w zaakceptowanym budżecie zgodnie z zasadami w zakresie konstruowania budżetu w ramach programu operacyjnego Kapitał Ludzki, są zgodne ze szczegółowymi zasadami określonymi w wytycznych, czyli nie zostały wymienione w katalogu wydatków niekwalifikowanych z Europejskiego Funduszu Społecznego, zostały poniesione zgodnie z zasadami określonymi w wytycznych i są zgodne z odrębnymi przepisami prawa krajowego i wspólnotowego, w szczególności z ustawą o zamówieniach publicznych.

Przed przystąpieniem do aplikowania o środki unijne na realizację projektu należy zweryfikować i ustalić, z jakiego funduszu strukturalnego oraz w ramach którego programu operacyjnego można ubiegać się o dofinansowanie konkretnego przedsięwzięcia. Należy odszukać właściwy priorytet i działanie w programie operacyjnym, w ramach którego będzie możliwe aplikowanie o dotację. Zatem pierwszym krokiem, który należy uczynić w celu uzyskania dofinansowania, jest sprawdzenie, do którego działania kwalifikuje się przygotowany projekt. Następnym krokiem jest sprawdzenie, czy zainteresowany beneficjent jest uprawniony do ubiegania się o dofinansowanie dla swojego projektu oraz która z instytucji odpowiada za wybór projektów w ramach danego działania. W celu sprawdzenia uprawnień należy dokładnie zapoznać się ze szczegółowym opisem priorytetów, gdzie są określone typy beneficjentów, typy projektów przewidzianych do wsparcia, wymagane wartości minimalne lub maksymalne projektów.

Wniosek o dofinansowanie należy przygotować przy użyciu specjalnego programu komputerowego – Generatora Wniosków Aplikacyjnych. Podczas wypełniania wniosku należy korzystać z instrukcji wypełniania wniosku o dofinansowanie realizacji projektu. Wniosek należy przygotować w dwóch zgodnych ze sobą wersjach: papierowej i elektronicznej oraz opatrzyć pieczęciami i podpisami, co może zostać zrobione tylko przez osobę do tego upoważnioną. W ramach wniosku o dofinansowanie realizacji projektu z programu operacyjnego Kapitał Ludzki wyróżniono siedem elementów: informacje o projekcie, beneficjent, charakterystyka projektu, budżet projektu, oświadczenie, harmonogram realizacji projektu oraz szczegółowy budżet. Należy podkreślić, iż wypełnianie wniosku w generatorze jest skondensowaniem merytorycznym i formalnym przygotowanego już wcześniej projektu. Niezbędne jest zapoznanie się ze wszystkimi dokumentami przygotowanymi przez instytucję ogłaszającą konkurs, zwłaszcza dokumentacją konkursową dostępną na jej stronie internetowej lub w siedzibie.

Przygotowany wniosek o dofinansowanie realizacji projektu wraz z wymaganymi w dokumentacji konkursowej załącznikami przekazywany jest w zamkniętej kopercie do instytucji ogłaszającej konkurs w celu poddania ocenie. Pozytywnie oceniony wniosek i przyznanie dofinansowania skutkuje podpisaniem umowy o dofinansowanie realizacji projektu i rozpoczęciem jego wdrażania. Rzadko zdarza się, by realizacja projektu przebiegała dokładnie w taki sposób, w jaki został on zaplanowany. Zarządzający projektem mają wówczas ważne zadanie związane z zapewnieniem kontroli nad realizacją projektu tak, aby dążył on do osiągnięcia zaplanowanych celów. Dokuje się tego za pomocą monitoringu projektu, który polega na ciągłym rutynowym śledzeniu postępów w jego realizacji. System monitoringu opiera się na systematycznym składaniu do odpowiedniej instytucji raportów relacjonujących przebieg realizacji danego przedsięwzięcia. Ważne i często stosowane jest przeprowadzanie oceny projektu, w wyniku której powstają raporty oceniające projekt.

Opisane powyżej etapy przygotowania projektu stanowią zbiór narzędzi, które mogą zostać wykorzystane do zaplanowania każdego przedsięwzięcia i stosowane zależnie od potrzeb zarówno w procesie planowania, jak i w trakcie monitoringu i oceny. Ważne jest, aby posługiwać się nimi świadomie, zdając sobie sprawę, iż każdy następny etap jest logicznym następstwem poprzedniego, co przy starannym dopracowaniu każdego elementu daje spójną i pomocną dokumentację.

Uwagi końcowe

Trzeba podkreślić, że zarządzanie projektami unijnymi wymaga znajomości ustawodawstwa krajowego i unijnego, a także wielu wytycznych Ministerstwa Rozwoju Regionalnego i dokumentów uzupełniających. Ze względu na częste zmiany w dokumentacjach projektowych niezbędne jest ciągle uzupełnianie i aktualizowanie już nabytej wiedzy. Cennym źródłem informacji o funduszach strukturalnych, programach i ogłoszonych konkursach dotyczących projektów unijnych jest Internet.

Dotację unijną otrzymać mogą zarówno mikroprzedsiębiorstwa, jak i duże instytucje. Procedura pozyskiwania dotacji nie jest zbyt prosta i szybka, jednak wiele firm dzięki nim

znacznie wzmocniło swój rozwój i pozycję na rynku. Poprzez realizację projektów unijnych stworzonych zostało wiele miejsc pracy dla szeroko rozumianej obsługi administracyjnej i technicznej inwestycji. Ze względu na wysoce sformalizowany charakter sposobu realizacji projektów unijnych praca przy nich umożliwia nabycie cennych umiejętności przydatnych w każdej innej pracy zawodowej, a sama procedura przygotowania projektu wymaga kreatywnego i twórczego myślenia.

Bibliografia

- Bowman C., Faulkner D., 1996, *Strategie konkurencji*, Gebethner i Ska, Warszawa, s. 35.
- Dziennik Ustaw, 2007, nr 155, poz. 1095, Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej.
- Encyklopedia powszechna*, red. T. Michałowski, PWN, Warszawa 2006, s. 409.
- Grucza B., 2007, *Metodyka zarządzania projektem europejskim* [w:] *Zarządzanie projektem europejskim*, red. M. Trocki, B. Grucza, PWE, Warszawa, s. 90–105.
- Ministerstwo Gospodarki i Pracy, 2004, *Podręcznik – Zarządzanie cyklem projektu*, Agencja Rozwoju Pomorza, Gdańsk, s. 11–12.
- Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2006, *Podręcznik zarządzania projektami miękkimi w kontekście Europejskiego Funduszu Społecznego*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Departament Zarządzania Europejskim Funduszem Społecznym, Warszawa, s. 45–50.
- Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2007, *Program Operacyjny Kapitał Ludzki. Narodowe strategiczne ramy odniesienia 2007–2013*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Departament Zarządzania Europejskim Funduszem Społecznym, Warszawa, s. 89.
- Paluch M., 2007, *Instrumenty realizacji wspólnotowej polityki spójności, polityki rolnej i polityki rybackiej na lata 2007–2013* [w:] *Fundusze Unii Europejskiej na lata 2007–2013*, red. Z. Bajko, B. Jóźwik, M. Szewczak, Wydawnictwo KUL, Lublin, s. 45.
- Sławska D., 2010, *Potencjał ludzki istotnym czynnikiem rozwoju turystyki na Kubie*, „Zeszyty Naukowe” Ekonomiczne Problemy Usług, nr 53, s. 259.
- Szymańska A., 2006, *Fundusze unijne i europejskie 2007–2013*, Wydawnictwo Placet, Warszawa, s. 32–41.

Źródła internetowe

- Fundusze europejskie*, <http://fundusze-europejskie.gov.pl/dzialania-promocyjne/Documents/Turystyka.pdf>, stan na dzień 15.08.2011.
- <http://www.mrr.gov.pl/>, stan na dzień 10.08.2011.
- Europejski Fundusz Społeczny*, <http://www.efs.lubelskie.pl/>, stan na dzień 10.08.2011.
- <http://www.wup.lublin.pl/>, stan na dzień 10.08.2011.
- <http://www.efs.gov.pl/>, stan na dzień 10.08.2011.

The obtaining EU funds for companies from tourism sector

Summary

Abstract: The main goal of this article is to present how to obtain European funds for companies from tourism sector. The paper describes the practical principles that will help in the effective preparation of project documentation, the basic principles of programming, implementation, monitoring, evaluation and financial control in applying for a funds from the European Social Fund under the Human Capital Programme.

Key words: European funds, tourism sector, enterprise